

Zat er maar een handleiding bij. . .

‘Zat er maar een handleiding bij...’. Hoe vaak hoor je ouders, leerkrachten en docenten van de hoogbegaafde leerling verzuchten: ‘Wat moet ik doen om deze leerling “aan” te krijgen? Waarom laat hij niet zien wat hij kan?’ of ‘Waarom blijft hij verdiepend werk uitstellen? Zat er maar een handleiding bij...’

Wij, vijf gepassioneerde HB-specialisten, uit het primair en voortgezet onderwijs, geloven in de kracht van samenwerken om zo het onderwijs aan hoogbegaafde leerlingen meer passend te maken.

Onze missie

Vanuit onze missie om “onderwijs passender te maken voor een hoogbegaafde leerling” zochten wij naar een manier om anderen inzicht te geven in de hoogbegaafde leerling en om de leerling meer inzicht te geven in zichzelf én om leerling en begeleider(s)* handvatten te geven. Hoe borgen we de onderwijsbehoeftes en de bijbehorende handvatten als het kind de overstap maakt naar het voortgezet onderwijs en hoe volgen we het kind? We willen kinderen/jongeren en hun begeleider(s) wijzer laten *springen* naar een volgende groep en volgende school. We hebben twee pakketten ontwikkeld. Ten eerste *Handleiding voor de HB-leerling*. Bij deze handleiding helpt de begeleider de leerling met het schrijven van zijn eigen handleiding. Ten tweede is voor leerlingen in de bovenbouw van het primair onderwijs en voor leerlingen op het voortgezet onderwijs het pakket *ScanPlan en Grip* ontwikkeld. Bij dit pakket

heeft de leerling de leiding bij het schrijven van zijn eigen handleiding (*gripdocument*).

Wat houdt de handleiding in?

Een handleiding geeft begeleiders duidelijkheid over hoe de leerling werkt en voor een leerling zelf is het fijn om handvatten te hebben voor verschillende situaties. Het bedenken wat in zo'n handleiding zou moeten staan is op zich niet zo ingewikkeld. Begeleiders weten veel over een leerling en de leerling weet ook veel over zichzelf. Wel kijken begeleiders en leerlingen met hun eigen bril naar een situatie. De begeleider ziet bijvoorbeeld een leerling die veel discussies op zoekt en de leerling ziet dat hij wel straf krijgt en een ander voor dezelfde overtreding niet. Hoe kunnen ze elkaar vinden? Hoe kun je ze dezelfde taal laten spreken en elkaar laten begrijpen? Hieronder laten we je kennis maken met twee manieren om de ontbrekende handleiding te ontwerpen voor de hoogbegaafde leerling. De begeleider of de leerling stelt zelf de handleiding samen. Tijdens dat ontwerpproces krijgen leerling, begeleiders en ouders inzicht in de theorie rondom hoogbegaafdheid. Het gebruik van eenduidige termen zorgt ervoor dat iedereen

SpringWijs

Met ondersteuning van de provincie Limburg en de schoolbesturen SVOPL en INNOVO is het SpringWijs onderwijsproject ontstaan. Dit is al vier jaar een sterk partnerschap tussen twee scholen in VO en PO: Bernardinuscollege en basisschool Windekind in Heerlen. Binnen dit onderwijsproject zijn al diverse succesvolle interventies ontwikkeld en geïmplementeerd met als doel de kloof tussen PO en VO voor onze HB-leerlingen te dichten.

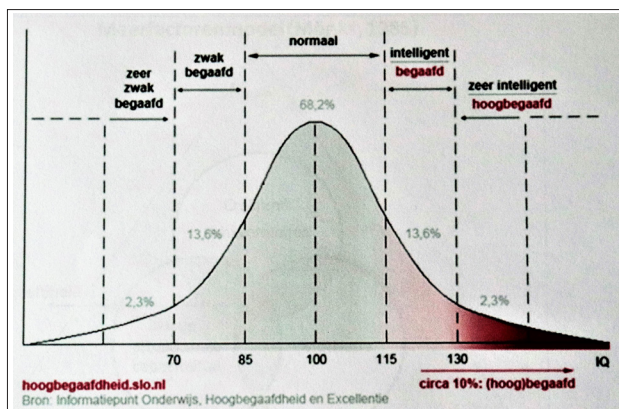
De projectgroep hoogbegaafdheid van INNOVO heeft tot doel om de begeleiding van hoogbegaafde leerlingen binnen de scholen van INNOVO in Heerlen op basisniveau te krijgen. De HB-specialisten hebben samen de pakketten *Handleiding voor de HB-leerling* en *ScanPlan en Grip* ontwikkeld. Elk pakket heeft een bouwsteen met informatie over hoogbegaafdheid en uitleg over hoe de handleiding gemaakt moet worden.

dezelfde taal spreekt. De vertaalslag naar de praktijk geeft meteen handvatten om succes te ervaren.

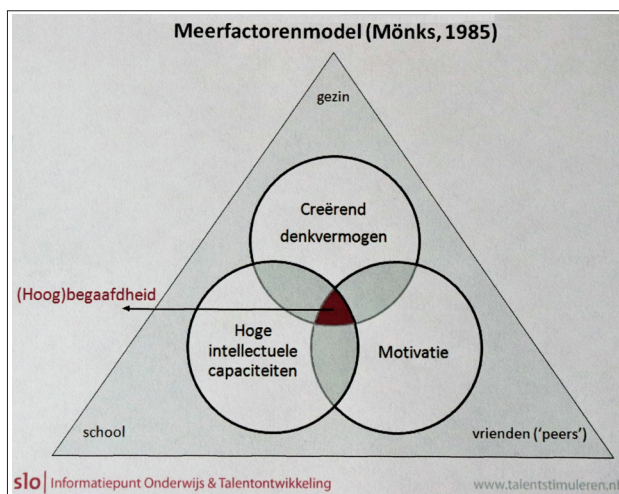
In dit artikel lees je een theoretische achtergrond bij de handleiding en maak je kennis met leerling A.

Theoretische achtergrond

Hoogbegaafdheid is een complex begrip dat moeilijk te definiëren is, omdat het niet alleen iets zegt over de intelligentie (zie figuur 1), maar ook over iemands persoonlijkheid en over diens omgeving (zie figuur 2). Binnen de wetenschap zijn de meningen over wat hoogbegaafdheid nu eigenlijk is, nog erg verdeeld. In onze benadering binnen het project gaan we uit van het Meerfactorenmodel hoogbegaafdheid van Renzulli en Mönks (zie figuur 2). Dit model gaat ervan uit dat bij hoogbegaafdheid de drie persoonskenmerken (hoge intellectuele capaciteiten, creativiteit en motivatie) in een positieve wisselwerking tot elkaar staan. Deze wisselwerking kan versterkt worden door een positieve invloed vanuit drie omgevingsfactoren, te weten het gezin, de school en vrienden. Een samenspel tussen deze zes genoemde factoren is min of meer voorwaardelijk voor het tot uiting komen van hoogbegaafdheid. Alleen een hoge intelligentie, is dus geen garantie voor prestaties op

Figuur 1

Figuur 2

hoog(begaafd) niveau. De omgevingsfactor school zal het onderwijs op een dusdanige wijze moeten aanbieden zodat de drie persoonskenmerken optimaal geprikkeld kunnen worden. Hierdoor kan het kind komen tot een goede ontwikkeling en prestaties. Als het onderwijs voor hoogbegaafden niet goed wordt vormgegeven kan dit leiden tot onderpresteren of het vertonen van ongewenst gedrag.

Theoretische achtergrond van de “handleiding”

Om het complete kind goed in beeld te brengen met de *Handleiding en Scan, Plan en Grip*, maken we gebruik van het door Tessa Kieboom en Kathleen Venderickx (2017) ontwikkelde Drieluik en van de zeven uitdagingen zoals die door Tijn Koenderink (2016) zijn bedacht en uitgewerkt.

Het DrieLuik

In het boek *Meer dan intelligent* (Kieboom en Venderickx, 2017) beschrijven Tessa Kieboom en Kathleen Venderickx dat hoge intelligentie maar een onderdeel is van hoogbegaafdheid. Het *Cognitieve luik* (Brein) kent naast intelligentie ook motivatie en creativiteit. Ook benoemen zij daarnaast nog een andere kant van hoogbegaafdheid: het *Zijnsluik*. Naast kenmerken die elk kind in zijn of haar persoonlijkheid uit, gelden er voor hoogbegaafde leerlingen nog enkele andere specifieke kenmerken, die maken dat een kind met hoogbegaafdheid andere behoeften heeft op het gebied van begeleiding en zorg. Tessa Kieboom spreekt in het *Zijnsluik* over de persoonskenmerken: perfectionisme, rechtvaardigheidsgevoel, hoog sensitiviteit en kritisch ingesteld zijn. Het laatste luik dat beschreven wordt is het *Mentale luik*. Embodio's zijn onderdeel van het Mentale luik. Embodio is de term die in het boek wordt gehanteerd voor specifieke hindernissen die hoogbegaafde mensen “blessuregevoelig” maken en hun kansen op succes kunnen verminderen. Wij hebben in de handleiding aan het DrieLuik van Tessa Kieboom en Kathleen Venderickx bij het *Zijnsluik* nog een ander persoonskenmerk toegevoegd: Autonomie. Wij merken namelijk in de begeleiding van hoogbegaafde leerlingen/jongeren dat het voor hen zeer belangrijk is dat ze autonomie mogen nemen. Bij het opstellen van een handleiding of een *Grip* document heeft het kind steeds mede de regie. Hij of zij bepaalt mede wat de inhoud van het document is. De leerling kiest zelf steeds welk embodio voor hem/haar belangrijk is om aan te werken. Tenslotte geeft hij/zij ook zelf aan wat hij of zij nodig heeft van de docenten om hiermee aan de slag te gaan. In figuur 3 op pagina 16 staat een korte weergave van het DrieLuik van Tessa Kieboom en Kathleen Venderickx met onze toevoeging van autonomie.

Tijl Koenderink bespreekt in zijn boek *De 7 Uitdagingen* de uitdagingen die hoogbegaafde kinderen in de schoolpraktijk tegenkomen (Koenderink, 2016). Hij heeft het over de volgende zeven uitdagingen: overtuigingen, geheugen, motivatie, frustratietolerantie, samenwerken, zelfstandig werken en het wegwerken van hiaten. Wij hebben in onze handleiding de uitdagingen en de embodio's samengevoegd en gebruiken voor de leesbaarheid alleen de term embodio.

Brein	Zijn	Mentaal
Intelligentie Creativiteit Motivatie	Autonomie Rechtvaardigheid Kritisch Gevoelig Hoge lat	Embodio's

Figuur 3

Embodio's en uitdagingen komen bij alle mensen voor. Ze zijn persoonsgebonden en vragen dus om afstemming op de hoogbegaafde leerling die voor je staat. Het is de taak van de begeleider(s) om de (onzichtbare) embodio's zichtbaar te maken voor de leerling. Wanneer je samen met de leerling weet welke embodio's belangrijk zijn dan kun je samen aan de slag gaan om deze te overwinnen en zo zorg je ervoor dat het potentieel van de leerling ook zichtbaar wordt. Embodio's oefen je bij voorkeur bij iets waarvoor kinderen intrinsiek gemotiveerd zijn. Dat vergroot de kans op succes. Wanneer een leerling moeite heeft om zijn comfortzone te verlaten dan zal hij dit eerder doen voor een activiteit waarvoor hij gemotiveerd is.

Hoe ziet het schrijven van de handleiding eruit in de praktijk?

A. is een leerling die op de basisschool groep 7 heeft overgeslagen. De school kon niet voldoende tegemoet komen aan zijn "leerhonger". Omdat hij in de eerdere jaren op de basisschool nog onvoldoende geoefend had met bepaalde vaardigheden die van belang zijn voor een hoogbegaafde leerling (mindset, samenwerken, omgaan met heftige emoties) is de bovenschoolse specialist HB ingeschakeld om de overstap naar het VO mee te begeleiden. Deze specialist heeft enkele keren met A. gewerkt en ze hebben samen de handleiding van hem opgesteld.

Tijdens het werken met deze specialist heeft A. een Scan over zichzelf ingevuld. A.: "Er werd steeds een situatie beschreven, en ik moest ik zeggen of dit bij mij paste en hier een kruisje plaatsen. Voor mij was toen eerlijkheid het meest belangrijk. En rechtvaardigheid! Boos worden om dingen die niet rechtvaardig zijn speelt nu op het VO eigenlijk niet meer. Ook niet in pauzes

of bij gymlessen. Ik heb ook geleerd om dingen te herkennen bij mezelf. Ik dacht eerst dat iedereen zo was, maar dat bleek dus toch niet." De specialist: "De leerkracht van A. heeft mij geïnformeerd over zaken die haar opvielen bij hem. Tijdens het invullen van de scan kon ik deze gebruiken om A. hier en daar wat extra inzicht te geven en een embodio die hij zelf nog niet zo doorhad zichtbaar te maken."

Het is belangrijk dat de onderwijsgevende weet waarom een leerling een bepaalde extra aanpak nodig heeft. Daarom ontvangt de onderwijsgevende uitleg over een onderdeel van de handleiding voordat hij advies krijgt.

De kruisjes worden na een gesprek omgezet in adviezen voor de leerkracht. Er staan in de handleiding al kant en klare tips. De leerling leest deze door met zijn begeleider en samen bekijken ze welke adviezen ook passen bij hem. Adviezen die niet passen worden uit het document gehaald. Er is ook ruimte om nog eigen adviezen toe te voegen.

De leerling beschrijft ook zelf welke dingen hij gaat doen om te werken aan een bepaald punt.

De specialist: "Samen met A. ben ik na het invullen van de scan de handleiding gaan doorlezen. We hebben steeds gekeken of de voorbeelden die daar stonden (bij leerkracht handelen) pasten bij hem. Wat niet van toepassing was hebben we weggehaald en hier en daar hebben we zelf nog iets toegevoegd. Het was fijn dat er al wat concrete handvatten stonden in de handleiding.

Zijn	---	-	+	++
Autonomie	---	-	+	++
Ik neem graag initiatief			x	
Ik wil graag dingen bepalen			x	
Ik doe graag dingen zelf		x		
Rechtvaardigheid	---	-	+	++
Ik vind het fijn als er regels/duidelijke afspraken zijn				x
Ik vind het vervelend als anderen zich niet aan de regel/gemaakte afspraken houden				x
Ik accepteer regels en afspraken niet zomaar				x
Ik ga in discussie als ik vind dat het anders is				x
Ik volg wereldgebeurtenissen		x		
Ik leef mee met wat er in de wereld gebeurt		x		

Figuur 4. Gedeelte van de Ingevulde Scan van leerling A.

Samen met A. ben ik ook op zoek gegaan naar zaken die hij zou kunnen doen om bijvoorbeeld anders om te gaan met sterke emoties wanneer hij dingen oneerlijk vond. Hij kwam zelf met het idee om bij hele heftige emoties even kort uit de klas te gaan. Zo kon hij voorkomen dat hij dingen zou zeggen waarvan hij later spijt zou hebben."

Nadat de handleiding door de begeleider en de leerling is ingevuld, wordt deze besproken met de leerkracht en met de ouders. Zij kunnen nog input geven.

Moeder: "Toen A. op de basisschool de handleiding met de begeleider (HB-specialist) aan het schrijven was, heeft hij daar niet veel over verteld. Wij hadden er ook geen aandeel in. Naderhand herkenden we onze zoon er wel sterk in. Uiteraard konden we toen wel nog dingen toevoegen of zo. Er werden ook blinde vlekken voor ons beschreven. Wat fijn was dat het zo'n positief uitgangspunt was.

Voordeel van de handleiding is, dat we een richtsnoer kregen, waar we op moesten letten. Op een positieve manier kregen we een fris, objectief beeld van onze zoon. In die gesprekken, met dit richtsnoer als basis iedere keer, is dat fundament stevig gebouwd. Het gaf ons als ouder zekerheid, het was een anker, hierin stond ons kind echt beschreven. Hierop konden we terugvallen als het nodig was.

A. heeft er ontzettend veel aan gehad dat hij door de handleiding woorden kreeg aangeboden. Voorheen was hij gewoon boos. Na het schrijven van de handleiding kon hij aangeven waarom hij boos was en dan was een gesprek mogelijk. Dat stukje bewustwording en inzicht heeft veel met hem gedaan".

Specialist: "De handleiding is eerst met de leerkracht besproken. Daarbij werd gecheckt of de adviezen voor haar bruikbaar en ook haalbaar waren. Ook is steeds besproken wat A. zelf zou gaan doen en welke coachende rol zij hierin zou kunnen spelen. In gesprekken met ouders, school en A. is de handleiding besproken. Ouders konden nog toevoegingen doen aan de handleiding. Voor iedereen was daarna duidelijk wat hij nodig had op school, wat hij zelf ging doen en waar we samen aan zouden gaan werken".

De handleiding is in een gesprek, samen met zijn moeder, gedeeld met de talentcoördinator van de VO school in het kader van een warme overdracht. De warme overdracht is de overdracht van de zachte gegevens van de leerling van het PO naar het VO. Deze overdracht vindt plaats door een gesprek tussen leerkracht PO en de contactpersonen VO.

Hoe kan de handleiding helpen bij een succesvolle overstap naar het VO?

Ingrid Ottenheijm is Talentcoördinator op het Bernardinuscollege, een school voor HAVO-Atheneum-Gymnasium en aspirant begaafdheidsprofiel school. Leerling A. is een van de leerlingen die met onze handleiding op het Bernardinuscollege is gestart.

Op welke manier komen hoogbegaafde leerlingen in beeld?

"Het Bernardinuscollege hecht veel waarde aan een goede overstap van leerlingen van het PO naar het VO. De

aanmeldcommissie, bestaande uit de onderwijsdirecteur, teamleider PO-VO, ondersteuningscoördinator en de talentcoördinator, bekijkt de overdrachtsgegevens van de basisschool zeer zorgvuldig. Dit zorgvuldig kijken, betekent ook dat ze op zoek gaan naar signalen van hoogbegaafdheid. Vervolgens worden de dossiers via warme overdracht met de leerkrachten van de basisschool verder aangevuld en verduidelijkt. Soms ook aangevuld met informatie vanuit ouders en begeleidingsbureau. In dit schooljaar kwam 15% van de aanmeldingen in beeld als (mogelijk) meer-of hoogbegaafd. We hebben vorig jaar al kunnen kennismaken met leerlingen

Rechtvaardigheid

Een hoogbegaafde leerling heeft een sterk rechtvaardigheidsgevoel. Dit zie je bijvoorbeeld wanneer hij wél straf krijgt maar een andere leerling voor dezelfde overtreding niet. Of doordat hij opkomt voor iemand in de klas die gepest wordt. Veel hoogbegaafden uiten zich met een idealistisch wereldbeeld in hun rechtvaardigheidsgevoel. Ze streven een ideale wereld na. Ze zetten zich in voor goede doelen en kunnen intens verdriet of woede ervaren bij het zien van onrecht, zoals zij dat dan zien. Oneerlijk behandeld worden, in welke context dan ook, of het nu iemand anders betreft of de begaafde zelf, wordt niet geaccepteerd. Het is voor deze leerlingen belangrijk dat je doet wat je zegt. Wanneer dat een keer niet lukt is het belangrijk om hem uit te leggen waarom dingen anders gaan of waarom iets dat je had afgesproken niet gelukt is.

Belangrijk voor leerling A:

- ✓ Het is belangrijk om met 007 af te spreken dat hij op een gepaste manier bij de vaste leerkracht zijn verhaal mag komen doen wanneer hij het ergens niet mee eens is.
- ✓ Leer dat hij zijn ongenoegen mag uiten en leer hem dat hij dit op een correcte manier moet doen.
- ✓ Luister naar hem en leg uit waarom bepaalde beslissingen genomen worden.
- ✓ Voor 007 is het ook belangrijk dat je doet wat je zegt en wanneer dat een keer niet lukt dan is het belangrijk om hem uit te leggen waarom dingen anders gaan. Het helpt om dat al zoveel mogelijk vooraf aan te geven.
- ✓ Ga geen discussies aan in de groep. Neem hem apart en geef uitleg.
- ✓ Ga niet op machtsstrijd zitten. Het is geen wedstrijd vanuit het kind gezien, hij wilt jou laten zien waarom hij iets zo oneerlijk of belangrijk vindt.

Dit gaat leerling A zelf doen:

- ✓ Als ik merk dat de juf een afspraak vergeet dan geef ik dit op een afgesproken manier bij haar aan. Ik leg mijn blokje op haar bureau zodat zij een signaal krijgt dat ze iets vergeten is.
- ✓ Wanneer ik vind dat iets oneerlijk is dan schrijf ik het op in mijn "boos" schrift. In de laatste 5 minuten van de etpauze kan ik dit dan met het bespreken.
- ✓ Soms ben ik te boos om het op te schrijven. Dan loop ik naar de gang en ga daar even 5 minuten afkoelen.

Figuur 5. Gedeelte van de ingevulde handleiding van leerling A.

waarvoor een handleiding was geschreven. Hierdoor kwamen deze leerlingen al snel in beeld van de talentcoördinator. Dit schooljaar zijn er weer leerlingen die een handleiding meenemen uit het PO naar ons. Al deze gegevens zorgen voor een goede match met de studietoelichting die de leerling gaat begeleiden. Deze voert daarna een startgesprek met ouder en kind. De krachten en de ontwikkelpunten worden besproken. De handleiding zorgt ervoor dat deze snel helder zijn."

Wat gebeurt er met de informatie van een hoogbegaafde leerling na de warme overdracht?

"Volgens protocol worden de gegevens over cognitie, sociaal emotionele ontwikkeling, thuissituatie, hulpverlening genoteerd in het volgsysteem. De studietoelichting krijgt deze informatie. De talentcoördinator en teamleider PO-VO hebben de regie over het verdere proces."

Wat is de kracht van het instrument?

"Het is een zelfanalyse van het kind. Het kind heeft over zichzelf nagedacht. Het document is breed, niet alleen de cognitieve

aspecten worden geraakt. Je kunt heel snel door het systeem van de embodio's zien aan welke knoppen er gedraaid moet worden.

Dit is wat het kind nodig heeft, waar het kind zelf aan gaat werken en dit is wat we in ons systeem moeten inrichten voor het kind.

De handleiding is een groeidocument. De studietoelichting bekijkt, eventueel samen met de talentcoördinator, of de handleiding moet worden bijgesteld.

Elk jaar vullen wij het Ontwikkelperspectief in, daarin kan een onderdeel vanuit de handleiding worden meegenomen. Ook werken we binnen het Spring Wijs onderwijs met een buddyproject waarbij een begaafde leerling uit de bovenbouw buddy is voor een leerling in leerjaar 1 en 2 en ondersteuning kan bieden bij eventuele embodio's die van toepassing kunnen zijn”.

Is er specifieke kennis nodig bij de docenten om de handleiding te kunnen gebruiken?

“Door alle informatie in de bouwstenen heb je voldoende kennis om de handleiding te gebruiken en om de juiste dingen voor de leerling te doen. Je hoeft niet direct een specialist HB te zijn.”

Slotwoord

Wij gunnen alle kinderen/jongeren een passend onderwijsaanbod en hopen dat zij hun talenten kunnen laten floreren en dat zij gelukkig in het leven staan. Onze documenten helpen hierbij. De documenten van de pakketten zijn vrij te downloaden op www.SpringWIJzer.nl

*Waar we schrijven begeleider(s) bedoelen we de leerkracht, HB-specialist of de intern begeleider die met de leerling aan de slag gaat.

Literatuur

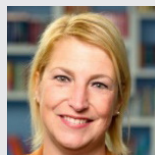
Kieboom, T en Venderickx, K (2017) *Meer dan intelligent*. Tiel (B): Lannoo
Koenderink, T. (2016) *De 7 uitdagingen*. Utrecht: Novilo

Over de auteurs

Huib Beckers was jarenlang leerkracht en begeleider van een plusgroep, nu is hij als begaafdheidsspecialist vooral bezig met begeleiding van hoogbegaafde leerlingen in zijn eigen bedrijf: Verborgen Slim. Hij is als adviseur betrokken bij het 10-14 project SpringMaar rondom de overstap PO-VO voor hoogbegaafde leerlingen.

Kim Boels werkt als intern begeleider bij INNOVO. Ze is specialist begaafdheid en heeft ervaring met het begeleiden van plusgroepen.

Paola Eijkenboom is specialist begaafdheid en gedrag.

Ze werkt als verbinder passend onderwijs binnen INNOVO. Ze is adviseur bij het 10-14 project SpringMaar rondom de overstap PO-VO voor hoogbegaafde leerlingen. Daarnaast is ze projectleider van een professionele leergemeenschap rondom executieve functies op PO en VO.

Ingrid Ottenheijm is naast Talentcoördinator op het Bernardinuscollege ook netwerkregisseur begaafdheid voortgezet onderwijs voor het Samenwerkingsverband Passend Onderwijs Zuid-Limburg.

Anique Schoonbrood-Palmen was jarenlang gespecialiseerde leerkracht en IB'er op een basisschool. Ze is specialist begaafdheid en heeft ervaring met het begeleiden van plusgroepen. Ze werkt als verbinder passend onderwijs binnen INNOVO.

Kim, Paola en Anique vormen samen de bovenschoolse projectgroep Hoogbegaafdheid binnen INNOVO. Zij werken samen met leerkrachten, HB-specialisten en intern begeleiders om het ondersteunings- en onderwijsaanbod voor de HB-leerlingen te verbeteren. Daarbij werken ze actief samen met andere specialisten in onze regio in zowel PO als VO.

Huib, Paola en Ingrid werken samen aan een doorlopende lijn tussen PO en VO voor hoogbegaafde leerlingen met als doel het soepeler laten verlopen van de overgang. Zij doen dit in het project SpringWijs onderwijs.